

Unibertsitatea, feminismoa eta 'belar txarren' eredua

Mari Luz Esteban

UPV/EHUko Gizarte Antropologiako irakaslea eta AFIT Antropologia Feminista Ikerketa Taldearen koordinatzailea

Globalizazio neoliberalaren ondorioz unibertsitatean gertatzen ari diren aldaketak laburbildu ditu Carlos Berzosak¹ elkarriketa batean:

Unibertsitatean gero eta maizago erabiltzen diren hitzak (produktibitatea, lehiakortasuna, eraginkortasuna, batzuk aipatzearen) merkatuaren ekonomiatik datoz, merkantilizazioaren eta unibertsitatean merkatuaren indarrek duten boterearen sintoma. (Gutiérrez 2022: 22)

Esan du ere instituzio horretan eta hezkuntza-agintarien artean nagusituz joan diren enpresa-balioak unibertsitatearen funtsezko zutabea izan beharko litzatekeen pentsamendu kritikoaren kontra doazela zuzen-zuzenean (*ibid.*: 23), are gehiago gaur egun unibertsitate-sisteman iraun ahal izateko gainditu behar diren betekizunak (akreditazioak, argitaratze-beharra eta arauak...) kontuan hartuz. Hau da: oro har, lehian oinarritutako unibertsitatea dugu, ez gaitasunean edo sormenean. Horrekin batera, giza eta gizarte zientziak balioa galduz doaz eta «irakaskuntza debaluatu egiten da ikerketaren aurrean, eta infantilizatu egiten da prozedura burokratiko eta estandarizatuen bitartez» (Gómez 2022: 29-30). Horixe litzateke marko orokorra, nahiz eta desberdintasunak egon unibertsitateen artean.

Modu paraleloan, azken hamarkadotan ikuspegi eta praktika feminista bere eragina izaten ari da unibertsitatean, berdintasun-egitura eta politika desberdinak sorraraziz, gradu zein graduondoko eta doktoretza mailan ikasketa-programak ezarriz (giza eta gizarte zientzien arloan, batez ere) eta ikerkuntza feminista bultzatuz. Baina, lorpen horien garrantzia nabarmengarria izanik ere, dugun unibertsitatea urrun dago feminista izatetik. Izan ere, unibertsitate feminista baten definizio sinple bat emate aldera, esango nuke horrelako programa berezien beharrik ez lukeen instituzio bat izango litzatekeela, gizartean dauden pertsona-talde guztiek egiten dutena edo egin dezaketena aintzat hartuko bailuke, bai egituran, bai ezagutza sortzeko mekanismo zein produktuetan. Inozoa litzateke pentsatzea egoera hori berez sortuko dela edo gatazkarik gabe posiblea izango dela.

Hain zuzen, 2022ko udan, *Berria* egunkarian argitaratu den *Utopiarantz* Udako Seriean eskainitako elkarrizketa gehienetan, gatazka hitza izan da termino aipatuenetakoa. Esate baterako, Maite Asensiok Jule Goikoetxea eta Miren Aranguren ikerketa feministaz egindako elkarrizketan, «gatazkarik gabeko paradisurik ez, baina bortxa gutxiagoko mundu hobe bat irudikatu dute».² Feminista izatea, beste gauza askoren artean, gatazka eragiten eta kudeatzen duen pertsona edo kolektibo bat izatea da, hori baita hesitzen gaituzten koordinatuak iraultzeko modu bakarra.

Testuinguru sozio-politiko-ekonomiko orokorra eraldatu gabe unibertsitate feminista bat gauzatzea ezinezkoa dela abiapuntutzat hartuta, zer-nolako jokaera(k) indartu edota lehenetsi beharko genituzke?

Artikulu honetan, galdera eta kezka horien inguruan jardungo dut. Hala ere, nire asmoa ez da formula edo analisi totalik eskaintzea, baizik eta ideia batzuk planteatzea oinak egungo errealitatean jarrita, eta dudan esperientzia kolektiboa (eta partziala) oinarri harturik, gizarte antropologia irakaslea eta EHUko ikerketa-talde feminista baten kidea naizen aldetik. Besterik ez.

Edozein kasutan, hemendik eta orainetik hitz egitea ez da bateraezina jarrera edo begiradetan aukera berriak bilatzea-rekin. Hain justu, nire gogoeta bi bidetatik joango da: lehenengoan, indarrean diren praktika zehatzez arituko naiz, hau da, berdintasun-politiken eta irakaskuntza eta ikerkuntzaren arloan bultzatzen ari diren egitasmoez; kasu honetan, ekimen eta proiektu horiek zaintzea eta zabaltzen jarraitzea azpimarraituko dut, betiere egindakoa sakonki ebaluatuz. Bigarrenean, beste norabide bat hartuko dut, unibertsitatearen eta politikaren inguruko imajinarioekin zerikusia duen bestelako ikuspegi bat defendatuz. Eta, horretarako, 'belar txarren eredu' deituko dudana proposatuko dut.

Bi alor edo jardute-eremu horiek batera uztartuta joan behar dutela pentsatu arren, artikulua honetan banan-banan jorratuko ditut.³

Indarrean dauden unibertsitate-egitasmo feministen argiak (eta ilunak)

Esan bezala, ikerkuntza eta ekoizpen feminista asko hazi da aurreko mendearen amaieratik hona. Horretarako, baliagarriak izan dira berariaz sortu diren ikerketa-taldeak eta lantaldeak, baina baita unibertsitate publiko zein pribatueta ezarri diren graduondoko ikasketa feministak eta inguruan garatu diren proiektuak ere.⁴ Nola neurtu ikasketa-programa feminista horiek unibertsitatean zein gizartean izaten ari diren funtzioa? Ez nuke optimistegia izan gura, eta alderdi positiboak zein zalantzazkoak aipatuko ditut, nahiz eta uste izan lehenengoak gehiago direla.

Testuinguru sozio-politiko-ekonomiko orokorra eraldatu gabe unibertsitate feminista bat gauzatzea ezinezkoa dela abiapuntutzat hartuta, zer-nolako jokaera(k) indartu edo lehenetsi beharko genituzke?

Positiboekin hasteko, nabarmenduko nuke irakaskuntza eta ikerkuntza feministak bateratzen dituzten ikasketetan, mota eta jatorri desberdinetako ikasleek prestakuntza feminista jasotzeko, ezagutza feminista ekoizteko eta enplegua sortzeko abagune paregabea dutela. Prestakuntza: teoria eta politikari buruzko formakuntza sistematizatu bat une historiko batean non ekoizpen feminista biderkatuta dagoen eta ezinezkoa den argitaratzen den guztia ezagutzea. Eta prozesu hori, gainera, modu kolektiboan egitea. Lan-irteerak: neska gazteentzako enplegua ahalbidetu eta, aldi berean, ikuspegi feminista sartu lan-eremuan. Horiexek lirateke, nire ustez, puntu positiborik argienak. Bi horiekin batera, hezkuntza-arloan eta gizartean dauden elkarte eta proiektu feministen arteko uztardura eta elkarren indartzea legoke, zeinak eguneroko politikan in-paktua izan dezakeen. Euskal Herrian, kontraesanak kontrae-san, badaude loturak mugimendu feministaren eta unibers-tsitatearen artean, zuzenak edo zeharkakoak (Esteban 2021). Hori bai, horietako asko lausoak edo pertsonalak dira, eta horrek zaildu egiten du horien ebaluaketa.

Ahulguneei dagokienez, zenbait aipa daitezke, hala nola epistemologia feministak sustatzen dituen printzipioen kontra doazen aspektuak. Adibidez, gune horien abiapuntuko baldintzetako bat 'dakitenen' (irakasle eta ikertzaileak) eta 'ez dakitenen' (ikasleak) arteko bereizketa egitea da (Esteban 2017: 44-46), feminismoan funtsezkoa den horizontaltasunaren aurka. Hala ere, gehituko nuke bertan inplikaturik gauden feministok saiatzen garela unibertsitateak 'berezko' aldarrikatzen duen 'ezagutza gizartera transmititzea' leloari kosk egiten, eta jakintzaren sorrera eta zirkulazioa norabide anizkoitzetan bideratzen.

Ikasketa-programez gain, badaude unibertsitatean proposamen eta ekimen ugari eta interesgarriak 'berdintasunaren arloan', bai egiturari dagokionez (berdintasunerako zuzendaritzak edo batzordeak), bai ekimenei dagokienez (ikerketa sariak, EHUko Akademe programa⁵ eta genero-indarkeriak prebenitzeko programak, hiru adibide ematearren). Nago

ikuspegi feministatik jorratzen diren ekimen guztiek ala guztiek merezi dutela analisi eta aitortpen zehatza.

Hainbat feministak, baina, kezka agertu dute administrazio eta arlo publikoko berdintasun-politiken esparruan, aukera-berdintasunaren eta genero-berdintasunaren artean, eta feminismoaren eta berdintasunaren artean, egiten diren transposizioengatik, horien emaitza zuzena aldarri feministen ezkutatze kontzeptual eta ideologikoa dela salatuz (Bustelo eta Lombardo 2007, Méndez 2007, Astellarra 2009, Fernandez-de-Labastida 2018). Unibertsitatean garatzen ari diren politikiei dagokienez, Lucía Gómez Unibertsitat de Valènciako gizarte-psikologia irakasle eta Colectivo Indocentia taldeko kideak irakurketa gazi-geza egin du: «Berdintasun-politikak unibertsitate-agendan sartzeak, ustekabeko aukera argi-ilunak dituen arren, askotan, horien karga antagonista galtzea eragin du» (Gómez 2022: 30).

Hiru lirateke autore horrentzat arriskurik handienak: (1) berdintasuna marka eta fetitxe bihurtzea, mobilizazioa ahulduz; (2) unibertsitate-dinamika orokorretatik isolaturik mantentzen diren jardunbideak bultzatzea, gatazka ekidinez; eta (3) genero-ikuspegia merkantilizatzea eta, beraz, despolitizatzea (*ibid.*). Aurrekoarekin loturik dagoen beste kezka alor bat ere aipatu du, bizipenei dagokiena, eta, bukatzeko, etorkizunerako egitekoak zein izan daitezkeen ere iradoki:

Ondoez haragiztatu horiek (matxismo normalizatuaren esperientzia, ezagutza merkantzia errentagarri bihurtzeari lotutako zentzurik eza edo ezintasuna, autosufizientziaren fikzio maskulinoak eragiten duen nekea) arrakala edo pitzadura gisa sartzen dira marka bihurtutako berdintasunaren ideia batean.

Nahiz eta transakzio hutsetik ihes egiten duten loturak sortzeko zailtasunak egon eta pentsamenduaren forma horizontal eta parte-hartzaileak urriak izan, nahiz eta teknologia ebaluatzaileak bilatzen duen autonomia indibidualaren ilusioan entrenatu, ondoez horiek onartzeak, horiei buruz hitz egiteak, beraiek kolektiboki irakurtzeak, politizatzeak, norbanakoaren sufrimendutik ezagutza neoliberalaren politika eta horren ondorioak erabat zailantzan jartzera igarotzeko aukera ematen digu. (*Ibid.*: 31)

Gómezek dituen zalantzekin bat etorri arren, zerbait gaineratuko nuke, lehenago aipaturiko ildo beretik: ekimen eta bizipen horien guztien lekuan lekuko analisi zehatzak egitea premiazkoa dela, arriskuak eta arazoak hautemanez, baina baita erresistentziak eta alternatibak ere, panorama osoa ahalik eta modu sakonenean aztertu ahal izateko. Azterketa orokorregiek joerak seinalatu bai, baina ez dira beti abiapuntu ona zer gertatzen den ulertzeko edota esku-hartzeak diseinatzeko. Izan ere, aberatsa izan baitaiteke politika feministen inguruan dagoen ondorez bital eta egiturazkoaren analisisa unibertsitate zehatz batean dauden bestelako ezaugarriekin eta baita unibertsitate kanpoko mugimendu feministaren osasunarekin ere ponderatzea.

‘Belar txarren’ irakaspenak

Aurreko atalean aipatu ditudan esperientzien ebaluaketa sakona egitea baina proiektu horiek aitortzea eta zaintzea ere baldintzetako bat da, nire ustez; baina hori zaila suertatzen da azkartasun- eta ze-

reginen anizkoiztasun-kultura neoliberalak erabat barneratuta dugunean, baita geure burua progresistatzat dugunok ere.

Atal honetan, beste bide bati ekingo diot, unibertsitateari berari eta kontrakotasun politikak ulertzeari bestelako begirada bat ematera gonbidatuz. Horretarako, paisaien, lorategien eta baratzeen eremuari dagokion ikuspegi bat ekarriko dut hona, zeina mundu

mailako komunitate anitzetan ingurugiroa babesteko (izan) dituzten praktiken oinarriak baino ez den. Ikuspegi horretan, landaretza espontaneoari eta belar txartzat ditugunoi

Unibertsitateari berari
eta kontrakotasun
politikak ulertzeari
bestelako begirada bat
ematera gonbidatuz,
paisaien, lorategien
eta baratzeen eremuari
dagokion ikuspegi bat
ekarriko dut hona

protagonismo osoa ematen zaie, eta filosofia hori, nire ustez, politika (feministaren) alorrean ere aplikagarria izan daiteke.

Paisaien planteamendu horren ordezkarietako bat den J. Ramón Gómez Fernández paisajista eta irakasleak hirien landaketa zurrunen, urtarokotasunik gabekoen, aurreikusgarrien eta estatikoen aurka doan mantentze iraunkorreko ereduak proposatu du.⁶ *El Asombrario & Co.* aldizkarian, 2022ko abuztuaren 15ean, Ana Llovetek Gómez Fernándezen lana goraiatu du, ‘Romped vuestro idilio con el césped y amad las ‘malas hierbas’ (Hauts ezazue zuen idilioa soropilarekin eta maita itzazue ‘belar txarrak’) artikuluan.⁸ Irakur dezagun testu horren zati bat:

*Moztu dezagun soropila,*⁸ hauts dezagun ‘berdegune’ kontzeptu bat, zeina, berez, lorategi estatiko eta egartsu bat besterik ez den, gure ikusmenari atsegin ematen diona, baina ura modu jasangaitzean kontsumitzen duena eta ia animalia-bizitzarik ez duena. Presazkoa da. Ramón Gómez Fernández paisajista eta botanikariarekin izandako solasaldi batek, zuzenean, *belar espontaneoan aktibista* bihurtzen zaitu. Hala ere, soropilezko belardiak dituzten hiri-lorategiak diseinatzeko saiatzen gara, eta etorkizuneko hiri-eremu berriak diseinatzeko jarraitzen dugu aberastasunaren, estatus sozialaren eta ingurunearen kontrolaren ikur horrekin. Egin gaitezene beste lorategi mota baten maitale, non belar espontaneo mespretxatuek eta ingurunera egokitutako espezieek protagonismo handiagoa izango duten. Askok oraindik ‘sastraka’ deitzen dioten horrek lagundu diezaguke klima-aldaketaren aurkako borrokan eta gure metropoli-tan hain beharrezkoa den biodibertsitatea sustatzen.⁹

Filosofia hori jarraitzen duten proiektu desberdinak jarri omen dira martxan Tucson (AEB) edo Berlin (Alemania) hirietan, eta Espainiako zenbait udaletan ‘biodibertsitate-uharteak’ izena daramaten guneak sortu dituzte, polinizazioa eta intsektuen ugalketa errazte aldera.

Nola aplikatu hori guztia feminismoaren (edo politika eraldatzailearen) arloari eta, zehazkiago, unibertsitate-jarduerari feministari?

Nire planteamendua garatzeko, hasteko, feministok gizar-tean eta unibertsitatean egiten dugunaren irakurketa

noiz-edo-noiz-hotsandikoari buelta eman nahi diot, gure errealitatea anplifikatu baino, daukan txikitasuna azpimarraztuz eta lehiari muzin eginez (posible denean), zeren, gainera, hortxe murgilduz gero taxuz neurtu behar baitira helburuak eta indarrak. Esaten duguna esaten dugula, feminismoa ez da ezinbestekoa gaur egungo unibertsitatean eta bizi garen kontsumo-sistema kapitalista, etnozentriko, arrazista, klasista, androzentriko, heterozentrikoan (eta gehitu nahi ditugun kalifikatzaile guztiak). Feminismoa ez da nahitaezkoa gaur egungo testuinguru zientifiko hegemonikoan (apaingarri gisa ez bada), non gainera zientzia teknologikoak eta esperimentalak lehenesten diren giza eta gizarte zientzien gainetik. Ez da nahitaezkoa ezta euskal gizartean ere, non industriarekin zerikusia duen guztiak lehentasun osoa daukan, eta kultur-gintzarekin edo pentsamenduarekin loturikoak, aldiz, ez.

Txikitasun hori onartzea (edo posizio hori hartzea) interesgarria izan daiteke, lehenik eta behin, egoera horrekin zer egin behar dugun aztertzeraz derrigortzen gaituelako, irakasle, ikertzaile eta herritar gisa, feminismoaren ekarpena funtsezkoa dela edo, hobe, funtsezkoa izan daitekeela ondo argudiatuta eta jakintzat eman gabe; eta, bigarrenik, gure ahulezia gure gotorlekua ere izan daitekeela pentsatzea ahalbidetzen baitigu. Indarra eta hauskortasuna beti batera doaz eta.

Eta hortxe ikusten dut nik 'belar txarren' ereduaren balioa politikarako. Izan ere, gure estrategia nagusiak ez luke izan behar indartsuekin neurtzeak, zientzia indartsuekin edo gizartean posizio boteretsuenetan daudenekin, ez beti, behintzat. Baizik eta edozein lekutan hazten diren 'belar txarrek' egiten duten bezala egitea. 'Belar txarrak' hortxe daude, leku ageriko edo ezkutuetan, ñimiñoak batzuetan, handiak eta ikusgarriak beste batzuetan. Errotik erauzten saiatzen gara, baina berriz ere hazten dira. Badirudi ez dutela inolako zereginik baratze, lorategi edo paisaia batean. Hortxe daude, paisaia 'itsusten' eta 'traba egiten'. Hori da ikasi duguna.

Defendatzen ari naizen ereduak imajinarioak aldatzeko aukera ematen digu, edo, gutxienez, ikuskera berriak eransteko,

begiradak zabaltzeko. Unibertsitate neoliberalak 'lorategi eder-
rra' litzateke, 'behin eta berriro mozturiko belardia', zeinak
disidentzia modu zuzen edo sofistikatuetan murrizten duen
eta desberdinkeriak betikotzen dituen. 'Belar txarrak', osterak,
feministok eta korrontearen kontra goazen guztiok ginatke,
'biodibertsitate-uharteak'. Izan ere, konturatu gabe, gu ere
'lorategi ederren' zaleak gara, horien parte izan nahi dugu,
ulertu barik ezinezkoa dela, 'lorategia desertu estatiko eta
egartsua' dela, bizitzaren aberastasuna agortzen eta pobretzen.
Bizitza ereiteko, bizitza zabaltzeko, bizitza bera eragozten den
guneetan ere, sasitza, landaretza menderakaitza egokiagoa da.

'Belar txarrek' asko dute guri irakasteko, irauteko eta kontra
egiteko duten ahalmenagatik. 🍄

Oharrak

1. Carlos Berzosa ekonomilaria da eta Madrilgo Unibertsitate Konplutentseko errektore izandakoa.
2. www.berria.eus/udako_serieak2022/08/14/utopiarantz/feminismoa.htm
3. Eskerrak eman nahi dizkiet Edorta Arana Arrietari eta Miren Guilló Arakistaini artikulu hau hobetzeko eman didaten laguntzagatik.
4. Hego Euskal Herrian baditugu programa desberdinak. EHUri dago-kionez, 'Emakumeen eta Gizonen Berdintasuna' masterra (2001ean sortua), eta 'Ikasketa Feministak eta Generokoak' masterra eta izen bereko doktorego-programa (2008 eta 2009tik indarrean, hurrenez hurren). Horiez gain, 2019-2020 ikasturtean, EHU eta UEUren laguntzaz, 'Euskal Kultur Sorkuntza eta Kritika Feminista' aditu titulua eskaini zen. Nafarroako Unibertsitate Publikoari dagokionez, IPES elkartearen eta Gizarte Langintza arloaren elkarlan luze eta emankor-raren ondorioz, eta 'Experta y Experto en Género' aditu titulua urte luzez eskaini ondoren, 2022-2023 ikasturtean 'Master Universitario en Género, Mujeres e Igualdad' eskaintzen hasi dira. Azkenik, Deustu-ko Unibertsitateak 'Master Universitario en Intervención en Violencia contra las Mujeres' eskaintzen du 2003tik aurrera.
5. EHUk emakume akademikoen lidergoa bultzatzeko abian duen pro-grama (www.ehu.eus/eu/web/berdintasuna-direccionparalaigualdad/akademe).
6. www.lacasaencendida.es/encuentros/belleza-inesperada-13461
7. <https://elasombrario.publico.es/romped-vuestro-idilio-cesped-amad-malas-hierbas>

8. Azpimarrak kazetariarenak dira.
9. Gómez Fernández-en antzerako proposamenak eta testuak zabaldu dira azken denboran, hala nola Pia Peraren liburuak, zeinetatik bat nabarmenduko nukeen: *Al giardino ancora non l'ho detto* (Oraindik ez diot lorategiari esan) (2019). Perak, gaixotasun larri batek jota, Italiako Toscanan erositako lursail abandonatu batean pasatu zituen bere azken urteak. Inguratzen zuen berjera horretan ez zuen apenas esku hartu, lorategia haizeari eta txoriei esker bertaraino joaten ziren basa-belarrez betetzeraino. Batasun batean ikusten zituen lorategia eta baratzea, esperimentazio eta jolaserako leku eta baldintza guztietatik askatzeko gune. Baratzea bera gidari. Ildo beretik, ikus Jakoba Errekondok *Argia* aldizkarian argitaratu zuen artikulua (2004) eta Louise Glück-en *Belar gaiztoak* izenburuko poema (2021: 41).

Bibliografia

- Astelarra, Judith (2009): *Veinte años de políticas de igualdad*, Madril, Cátedra.
- Bustelo, María; Lombardo, Emanuela (2007): *Políticas de igualdad en España y Europa*, Madril, Cátedra.
- Errekondo, Jakoba (2004): 'Belar txarrak zainak luze', *Argia*, 2004-08-01 (www.argia.eus/argia-astekaria/1955/belar-txarrak-zainak-luze).
- Esteban, Mari Luz (2017): *Feminismoa eta politikaren eraldaketak*, Zarratuz, Susa. *Lisipe* bilduma 2.
- (2021): 'Pentsamendua modu kolektiboan eta are anonimoan eraikitzen da', *Hariak. Recreando la educación emancipadora* 10 (Ezagutza despatriarkalizatzea zerbaki monografikoa), 12-19.
- Fernandez-de-Labastida Medina, Ixone (2018): 'Las políticas públicas para la igualdad desde una visión antropológica', in: Mari Luz Esteban eta Jone M. Hernández García (koordk.): *Etnografías feministas. Una mirada al siglo XXI desde la antropología vasca*, Bartzelona, Bellaterra, 209-224.
- Gómez, Lucía (2022): 'Universidad y neoliberalismo: Cuando la igualdad se convierte en marca', *Galde* 37 (*La universidad, entre un complejo presente y un incierto futuro* zerbaki monografikoa), 29-31.
- Glück, Louise (2021): *Basairisa*, Aduna, Elkar. Itzultzailea: Garazi Ugalde Pikabea.
- Gutiérrez, Jorge (2022): 'Entrevista a Carlos Berzosa: «Corren malos tiempos para el pensamiento crítico»', *Galde* 37 (*La universidad, entre un complejo presente y un incierto futuro* zerbaki monografikoa), 22-25.
- Méndez, Lourdes (2007): *Antropología feminista*, Madril, Síntesis.
- Pera, Pia (2019): *Al giardino ancora non l'ho detto*, Milan, Ponte alle Grazie.